

## **El Banc de Vilanova**

El gener de 1881 es constituïa en aquesta ciutat el Banc de Vilanova, una entitat financera promoguda per Francesc Gumà i Ferran i altres accionistes locals o forasters. L'objectiu era donar suport i cobertura financera a la Companyia del ferrocarril entre Barcelona, Vilanova i la Geltrú i Valls –que s'inauguraria el desembre d'aquell mateix any–, i també a la Companyia de los Ferrocarriles Directos de Madrid y Zaragoza a Barcelona, ambdues empreses impulsades per Gumà.

El Banc de Vilanova desapareixeria el desembre de 1924 absorbit pel Banco Urquijo Catalán. Van ser 43 anys d'activitat bancària a Vilanova, amb una sucursal a Sitges.

Aquella entitat financera seria protagonista d'alguns fets rellevants de la nostra història, com l'arribada de Pirelli a Vilanova i la Geltrú el 1901.

Després tornarem a la història del banc

Parlem primer de Mercuri, del Déu Mercuri. L'escultura del Déu Mercuri que avui és objecte de la nostra atenció va ser propietat del Banc de Vilanova i custodiava el local que l'entitat bancària tenia al carrer de Sant Antoni número 6, a tocar del pont del Nin, local que avui ocupa un restaurant.

Que allò havia estat un banc ho delaten les sòlides reixes de ferro que encara avui protegeixen portes i finestres.

Quina ha estat, doncs, la carambola de la història que fa que avui el Santander formalitzi la cessió d'aquesta escultura a la Federació Empresarial del Gran Penedès ?.

No us vull atabalar amb un sac de dades i dates, però el trencaclosques de l'evolució del mapa bancari en aquest país ho fa gairebé inevitable.

Quan el Banc de Vilanova fa fallida el 1924 passa a formar part del Banco Urquijo Catalan. A la postguerra, el 1944, el BUC seria absorbit pel Banco

Hispano-Americano, que a Vilanova tindria seu a la plaça dels Cotxes, l'espai que en un altre temps havia ocupat l'església de l'antic convent dels Caputxins. Per tant, localitzem un Déu pagà en un espai que havia estat consagrat. Ja ens anem situant.

En algun moment d'aquest periple, doncs, l'escultura de Mercuri baixaria del carrer Sant Antoni fins la plaça dels Cotxes.

Si això passés avui, jo proposaria que l'escultura del Déu fos traslladada en processó cívica pels botiguers de la zona, no en va Mercuri era el Déu protector del comerç.

Als anys noranta del segle XX vindrien les fusions de l'Hispano Americano amb el Banc Central, i després amb el Santander. No m'hi aturo.

Tota aquella olla barrejada s'acabaria convertint en l'actual Santander.

El Urquijo Catalán, per la seva part, aniria a petar al Banc Sabadell.

Ja sabem una mica el com hem arribat fins aquí.

De fet, tot apunta a que l'escultura de marbre blanc va ser adquirida personalment, en un moment imprecís, pel mateix Francesc Gumà Ferran, i formaria part del seu patrimoni personal fins que ell mateix la cediria al Banc, al seu Banc. Per què ?. Potser perquè hi feia bonic. No ho sabem.

Qui era el Déu Mercuri ? A la mitologia romana era considerat missatger dels Deu i protector del comerç, dels negocis i dels beneficis.

De Mercuri en deriva la paraula mercaderia.

A la mitologia grega l'equivalent al Déu Mercuri era Hermes.

Mercuri tenia mala peça al teler. Protector de comerciants i botiguers. Ai !.

Un col·lectiu que no sempre ha gaudit de bona fama. He d'anar en compte, perquè la meva dona és botiguera i em puc posar en un jardí.

A la versió grega que hem esmentat, Hermes era Déu del comerç, sí, però també protector de lladres i mentiders.

A tomb d'això, dies enrere llegia el volum que s'ha publicat de les cartes creuades entre l'escriptor Josep Pla i l'historiador Jaume Vicens Vives. En

una carta de 1957 –fa quatre dies– Pla informava Vives que el nou director general de comerç seria català. La bona notícia era que el nou director havia declarat que la idea que el comerç era una activitat delictiva havia de donar-se per superada. Quina sort !.

Mercuri duu a la mà el caduceu, l'estri de viatgers i mercaders o símbol del comerç, amb dues serps entrelaçades que es miren.

Si us fixeu en el monument dedicat a Gumà a la plaça de l'estació –ara us hi passeu– veureu que l'escultura femenina que representa la ciutat de Barcelona també duu a la mà el caduceu de Mercuri, simbolitzant el comerç de la capital catalana.

Mercuri, tot i ser un Déu, també tenia feina. I entre les seves obligacions hi havia les de dur missatges als déus i promulgar assemblees.

La variant més utilitzada del caduceu és el bastó amb dues ales, que eren un símbol de la rapidesa del missatger. Per això era protector del comerç, i no de Correus.

Tornem al banc. El Banc de Vilanova fou un dels primers dels molts bancs que es constituïren a Catalunya en el context de “la febre d'or”, temps de bogeria inversora i fam de diners. Ara en diríem una bombolla.

El pet expansiu arribaria amb la restauració monàrquica i el final de la tercera guerra carlina, tancant una llarga etapa d'incerteses polítiques i econòmiques. D'altra banda, l'afectació de la plaga de la fil·loxera a les vinyes franceses permetria un extraordinari desenvolupament del sector agrari i, consegüentment, del comerç vinícola. Més endavant la fil·loxera també arribaria a casa nostra i el sector faria figa.

En resum, la disponibilitat de capitals d'orígens diversos va facilitar la inversió en valors bancaris, i també, en valors relacionats amb el ferrocarril, especialment la inversió en companyies ferroviàries, moltes de les quals eren de capital estranger.

En aquest ambient destacaria la figura imponent de Francesc Gumà i

Ferran, fill de Sebastià Gumà, *americano* fundador de la fàbrica de la Rambla, la primera de la ciutat moguda a vapor.

Rogelio López –estudiós de Víctor Balaguer– sentenciava que sense Balaguer, no hi hauria Gumà, sense Gumà, no hi hauria la Pirelli.

I jo afegiria, i potser sense Josep Ferrer Vidal no hagués hagut res de tot això.

Ferrer Vidal, fill de boter, soci del pare de Gumà a la fàbrica de la Rambla i fundador ell de la fàbrica de Mar, fou la persona més influent i amb més projecció de l'economia local del vuit-cents. Ferrer marxaria cap a Barcelona, però abans passaria el testimoni a Balaguer com a valedor de la ciutat.

Me n'estic anant.

La línia del ferrocarril fou un repte carregat d'èpica, tant pel fet de no comptar amb cap mena de suport de l'Estat –com ara–, com pel fet d'haver de foradar el Garraf i salvar tota mena de dificultats tècniques.

D'altra banda, Gumà no volia inversors estrangers.

Vilanova, que s'havia fet un nom en la navegació marítima, ara també sortiria al mapa de les comunicacions per terra.

Tot plegat ajudaria a millorar la competitivitat de les seves empreses.

En aquest context efervescent la ciutat necessitava un instrument de crèdit per assegurar la seva expansió.

Els actius financers van ser una constant pels homes de negoci que van fer fortuna amb el comerç americà o que van acumular capitals provinents de l'explotació de la terra, de les fàbriques tèxtils o del desenvolupament de les infraestructures. La compra d'accions i obligacions en aquests i altres sectors era una fórmula habitual per rendibilitzar els capitals locals o els excedents repatriats de Cuba.

Vilanova mai va ser una plaça potent des del punt de vista financer, ni pel volum i prestigi de les entitats, ni pels volum dels actius monetaris.

Obro un parèntesi a favor de la desconeguda Caixa d'Estalvis de Vilanova i la Geltrú, nascuda el 1877 amb l'impuls de l'Ateneu i Teodor Creus Corominas. L'objectiu de la Caixa de Vilanova era incentivar el petit estalvi de les classes treballadores. Estava situada als baixos de l'edifici de l'Ateneu, primer al carrer de Pàdua, després al carrer de Sant Pere i, finalment, al carrer Caputxins, on va haver-hi els jutjats.

El 1932 l'entitat es fusionaria amb la Caixa de Pensions.

Una anècdota. Gràcies als acords de fusió es va poder aixecar el nou Grup Escolar –actual escola Pompeu Fabra–, obra educativa de la República.

En posar la primera pedra l'escola havia de dur el nom de Francesc Macià, però es va inaugurar amb el nom de José Antonio. Signes dels temps.

Tornem al Banc.

La *Memòria preliminar del Banc de Vilanova* era signada per Francesc Gumà en data 20 de gener de 1881. Aquests eren alguns dels arguments justificatius de la seva creació. Tradueixo del castellà:

“Indubtablement, des del 1878, Vilanova ha entrat en un nou període de la seva existència”

“I es que abans, Vilanova, no per culpa dels seus fills, sinó per la seva situació topogràfica, vivia la vida de les antigues poblacions (...) sense que la llum de les seves idees irradiés més enllà”. Això no és ben bé cert.

“Abans el poble naixia a l'ombra de l'església i a l'empara del castell (...) Avui els pobles neixen al voltant d'una església, d'una estació de ferrocarril, d'una estació de correus i telègraf, d'un banc, d'una impremta, d'un hotel”. Aquí l'encertava.

“Només l'activitat dels seus fills, el geni emprenedor dels seus naturals, podia fer que l'oblidada Vilanova fos la segona a Espanya a aixecar fàbriques mogudes per vapor “. I tot això sense tren.

“L'industrial sent com el comerciant, com l'agricultor, a cada moment la necessitat de demanar prestat, de negociar pagarés, de comprar i vendre

lletres, d'aconseguir metàl·lic per paper i dipositar metàl·lic per valors, i avui a Vilanova es veu privat d'això sota pena de pidolar favors o de grans sacrificis”

“Telègraf, ferrocarril, establiment d'ensenyament i beneficència, centres industrials i fabrils, hàbits de treball i de comerç, i institucions de crèdit, heus ací el que necessita un poble per a assegurar el seu futur, el seu progrés, el desenvolupament de la seva riquesa i del seu benestar moral i material”

“És necessària, doncs, la fundació d'un establiment de crèdit que compri, vengui, presti, admeti dipòsits, obri comptes corrents, administri, recapti, arrenedi serveis públics, contracti negocis, especuli amb valors industrials i s'encarregui d'auxiliar indústries i empreses mercantils”

“Fundem-lo, doncs, creem aquest banc, i amb ell assegurarem d'una vegada per sempre el futur industrial, agrícola i mercantil de la nostra estimada Vilanova”.

Dit i fet, el 23 de gener de 1881 s'obria el període de subscripció d'accions.

La primera emissió constava de 5.000 accions de 1.000 pessetes.

Per tant, capital inicial de cinc milions de pessetes.

L'adquisició d'accions fou tot un èxit, especialment a Barcelona i a Vilanova, que cal emmarcar en el moment d'eufòria econòmica i especulativa de la “febre d'or”.

Entre els socis majoritaris, homes de pes de la Vilanova del XIX: Pau Soler i Morell, Joan Torrents i Higuero, Francesc Gumà i Ferran o Cristòfol Juandó i Rafecas.

El Consell d'Administració era presidit per Joan Torrents, acompanyat de Pau Soler, Francesc Gumà, Isidre Marquès, Francesc Ferrer, Antoni de Torrents, Francesc Garriga o Isidre Puig i Rafecas.

Josep Gassó n'era administrador i Josep Oriol Puig secretari.

El Banc iniciava la seva activitat el 10 març de 1881, passant d'un capital inicial de cinc a quinze milions de pessetes.

Els estatuts precisaven que el Banc de Vilanova podria establir sucursals a qualsevol punt de les possessions espanyoles. No va passar de Sitges. L'article quart indicava que la seva durada seria de 99 anys. Enigmàtic, oi?. No va arribar a la meitat.

Això sí, el Banc de Vilanova tenia la representació del Banco Hispano Colonial.

Però l'èxit i el fracàs eren la cara i la creu d'una franja temporal molt estreta que anava de l'esclat de la "febre d'or" a la desfeta del crac borsari de gener de 1882 que va acabar amb allò que Pere Pascual qualificava d' "orgies financeres".

La crisi que tot just trucava a la porta seria l'efecte combinat d'una crisi financera, una crisi agrària i una crisi industrial, amb efectes devastadors que s'allargarien fins ben entrat el segle XX.

Un temps que Albert Virella qualificà de "els anys tristos".

Si el desembre de 1881 Gumà i Ferran tocava la glòria amb la inauguració del ferrocarril de Barcelona a Vilanova, després vindria el descarrilament.

Els èxits serien aixafats pel pes d'una ambició desmesurada i per emprendre una aventura absurda i temerària com era la companyia de los Ferrocarriles Directos de Madrid y Zaragoza a Barcelona.

Gumà, com tants altres, arrossegats per l'entusiasme abandonaren la necessària prudència i abordaren una empresa que els venia gran i que superava de llarg les seves capacitats.

Com anotava l'especialista igualadí Pere Pascual: "El desorbitat ambient que dominava els cenacles financers va trastornà Francesc Gumà i a tot el Consell. En aquesta conjuntura van concebre un projecte tant irreal com desmesurat com era una línia directa entre Barcelona y Madrid".

La crisi borsària de 1882 desencadenava la davallada del valor de les accions

que afectaren moltes empreses, també la del ferrocarril.

Fins molt tard no es va poder completar l'enllaç entre Vilanova i Valls i la companyia dels Directes de Gumà fou absorbida per la Companyia dels Ferrocarrils de Tarragona a Barcelona i França.

Gumà hagué de dimitir com a gerent.

Els beneficis de la febre d'or, les companyies ferroviàries i l'economia agrària, comercial i industrial començaven a rodolar pel pedruscall.

El *Diari de Vilanova* feia la seva pròpia diagnosi de la crisi que l'atribuïa a factors diversos com les pèrdues patides pels rendistes en els negocis del ferrocarril i l'especulació, la situació poc aclarida de la hisenda pública, la creació de grans empreses en comptes de petites fàbriques més competitives, el tancament de companyies exportadores de vi per culpa de la fil·loxera, o l'emigració de les famílies "pudientes" –benestants– cap a Barcelona.

Atents al detall, en un determinat moment les famílies burgeses van marxar de Vilanova, tot i mantenir-hi els negocis. Aquest és un estudi que està per fer.

Més factors de la crisi apuntats pels redactors del diari local. Aquests amb acarnissament. L'educació perniciosa del jovent vilanoví, la mandra dels rendistes en la inversió i el desajust moral i la manca de principis socials. Apocalíptic, que diria aquell.

Durant molts anys, jo, com moltes altres persones, vaig tenir el convenciment de que el protagonista de la novel·la *La Febre d'Or* de l'escriptor vallenc Narcís Oller –parlo del personatge Gil Foix– estava inspirat en el nostre Gumà i Ferran. N'estava convençut fins que no fa gaire vaig descobrir un text d'Oller, que no coneixia, on l'autor assegurava no haver-se inspirat ni en Gumà ni en cap altre persona concreta. Tampoc, deia, en Cristòfol Juandó, un altre vilanoví, llunàtic i bufanúvols, que va acabar com el rosari de l'Aurora.



En aquest escenari, el Banc de Vilanova rebria l'impacte de la sotragada i hauria de sobreviure amb operacions relativament modestes.

El Banc va nàixer dins una crisi total, que ja mai l'abandonaria. Trista vida. Això no ho arreglava ni el Déu Mercuri.

Però, més enllà de l'activitat creditícia a la ciutat i el lligam amb les companyies ferroviàries esmentades, l'entitat donaria suport financer a tota una altra colla de iniciatives: el ferrocarril de Roda de Berà a Reus, l'obra del clavegueram de la vila de Gràcia, la Companyia de tramvies a Barcelona, la carretera de Sant Pere de Ribes a Olivella, la carretera de Solsona a Ribes de Freser, o el Balneari de can Tunis.

D'altra banda, el Banc disposava d'obligacions d'altres companyies ferroviàries, navilieres i de tota mena: la d'Alacant, Almansa, Transatlántica, Norte de España o Tabacos de Filipinas.

El Banc de Vilanova va ser essencial perquè l'empresa italiana Pirelli s'establís a Vilanova. El setembre de 1901 el Banc de Vilanova ofería en molt bones condicions econòmiques els terrenys de la rambla de la Pau, a tocar de la via del tren, que en el seu moment havia adquirit Francesc Gumà i Ferran, que formaven part del seu projectat Eixample, i que davant del fracàs havien passat a ser actius del Banc de Vilanova.

Per l'entitat bancària suposaria una important pèrdua sobre el valor real dels terrenys, coincidint en un moment de depreciació dels valors immobiliaris.

La signatura de la compra-venda amb Pirelli es va realitzar a les oficines del Banc al carrer Sant Antoni

Per tant, l'èxit de l'arribada de Pirelli és el resultat del fracàs de l'eixample Gumà, el fracàs de la gran aposta immobiliària de l'època.

Sense la crisi, potser tot allò s'hauria urbanitzat i l'espai de Pirelli no hauria estat disponible, i encara menys en condicions tant avantatjoses.

Són les paradoxes de la història.

El 1918 el Banc de Vilanova inaugurava sucursal al carrer Major de Sitges. En seria primer director el vilanoví Francesc Puig i Font.

Entrats al segle XX, la cosa no milloraria. El Banc hauria d'enfrontar-se a greus dificultats, les de la pròpia gestió fruit de inversions compromeses i les derivades del context general, on cada cop hi havia més entitats bancàries en competència.

Després de la Primera Guerra Mundial cauria el consum intern. En aturar-se els proveïments als països en guerra l'economia es frenaria. Cal afegir la crisi agrària i la competència directe dels països que fins aleshores havien estat en guerra.

El novembre de 1924 –com hem dit– el Banc de Vilanova feia suspensió de pagaments, i el mes següent el Banc Urquijo Català –creat a Barcelona el maig de 1919– es feia càrrec dels actius, passius i cartera de l'entitat vilanovina.

L'operació tingué l'assessorament dels advocats Amadeu Hurtado i Josep Bertran i Musitu.

Xavier Martínez, historiador cubellenc i bon coneixedor de la història del Banc de Vilanova, indicava les quatre raons principals d'aquella fallida. Parlava de l'especulació sobre moneda estrangera, la crisi econòmica, el funcionament burocràtic del Consell Superior Bancari, i l'anacronisme del Consell d'Administració del nostre banc.

El novembre de 1924 s'instal·lava a Vilanova una sucursal del Banco de Vizcaya. Curiosament, durant uns anys el Vizcaya i el Urquijo publicaren conjuntament notes de servei a la premsa local relacionades amb els horaris, els períodes de vacances, etc.

El gener de 1922 ja s'havia instal·lat una delegació de la Caixa de Pensions, que deu anys més tard, com hem dit, absorbiria la Caixa d'Estalvis de Vilanova.

Fins aquí aquests apunts de urgència del que va ser el Banc de Vilanova.

El Déu Mercuri és un record permanent de la seva existència i d'algunes de les iniciatives notables que hem vist.

Si a algun botiguer li amoïna que ara l'escultura del Déu Mercuri no continuï a la plaça dels Cotxes, no sigui prop dels eixos comercials, i quedi fora del seu radi de protecció, i per això se'n ressentí el calaix, li diré dues coses.

Primera, si cauen les vendes i s'aprima el calaix, no és culpa del Déu Mercuri.

Segona, si li cal protecció divina, al carrer dels Caputxins número 16, a la façana de cal Pau Soler Roig, *el Sardet*, hi ha uns plafons ceràmics en relleu de terra cuita al·legòrics al món comercial.

Segur que s'hi han fixat alguna vegada.

Entre els molts personatges que hi surten, no els costarà de reconèixer aquell que porta el caduceu de Mercuri a la mà, símbol del comerç.

Per tant, la protecció del calaix està garantida, i si no els convenç, que comprin un Sant Pancraç.

Moltes gràcies

Albert Tubau

*(Conferència pronunciada el 10 d'octubre de 2019 a la Biblioteca-Museu Víctor Balaguer amb motiu de la cessió de l'escultura del Déu Mercuri – propietat del Banco Santander –, a la Federació Empresarial del Gran Penedès)*